

АНТРОПОГЕОГРАФИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

ДОСЕЉАВАЊЕ СРБА У СЛАВОНИЈУ ТОКОМ XVI СТОЛЕЋА

Најстарије српске сеобе на славонско земљиште

Продирање Турака у српске крајеве нагонило је многобројне српске породице, да се селе у суседне земље. Пад српских држава под Турке довео је велику множину српског становништва и у данашњу Хрватску и Славонију. Први српски досељеници на хрватско-славонско земљиште потичу из деспотовине, а селили су се у сремску жупанију, у предео најближи њиховој подјармљеној отаџбини. Досељавање Срба из деспотовине у Срем олакшано је и тиме, што се у Срему налазило Срба праседиоца и што су деспоти српски имали по Срему велика имања, добивена на поклон од угарских краљева. Још пре пада Смедерева под Турке селили су се Срби у Срем, јер је он мање био изложен турским нападајима него деспотовина те су већ за деспота Ђурђа Бранковића Срби били у већини према осталом становништву.¹

Наскоро после пада Смедерева заузеше унуци Ђурђа Бранковића положај пограничних угарских заповедника у Срему и добише од угарског краља титулу српских деспота (најпре деспот Вук до 1483, затим Ђорђе до 1496, па деспот Јован до 10. децембра 1502). Династија Бранковића имала је привлачну снагу за Србе те се у масама досељавао народ у Срем из покорене деспотовине. У Срему се намножило српско становништво у толикој мери, да су деспоти сремски могли из свога подручја кренути јачу војску него други угарски магнати са много већих територија. Деспот Вук је имао и у горњој Славонији имања и то поседе Белу Стену и Тотушевину па се српско становништво досељавало и на ова славонска добра деспотова. Касније, кад се деспотица Јелена, удовица деспота Јована Бранковића, преудала за Иваниша Берислава од Грабарја, који је имао многобројна властеоска имања по Славонији, заузимале су сеобе српске у Славонију све више маха. Деспотица Јелена остаде крајем 1513. или почетком 1514. по други пут удовицом те је окружена Србима управљала поседима умрлих мужева својих, деспота Јована и деспота Иваниша. Имена оних људи, које су деспотица Јелена

¹ Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. Collegit et digessit P. Eusebius Fermendžin, Zagrabiae 1892 (издање југословенске академије), стр. 159 и 163.

и њен син деспот Стефан слали по разним мисијама сведоче, да је околина српских деспота остала српска. Са драгоценостима и другим покретним стварима повела је деспотица Јелена на славонске поседе своје и многе Србе са напуштених сремских добара.¹ У сачуваним споменицама војници деспота Стефана у више махова изрично се називају Србима.²

У Славонију се у другој половини XV. и у првој половини XVI. века такође населило нешто становништва, које је дошло из Срема, а водило је порекло већином из деспотовине. Сви остали српски досељеници у Славонији и у Хрватској потичу из Босне. Повест Срба у Срему до доласка Турака у тај предео сачињава саставни део историје Срба у Угарској, јер је Срем у то доба са Београдом и Мачвом спадао под Угарску.³ Па и касније, кад су Турци преплавили велики део Угарске, Хрватске и Славоније, Срем није као Славонија и Хрватска дошао под управу босанског везира него је над њим заповедао будимски паша.⁴

После смрти деспота Стефана Берислава (убијен од Турака 1535. године) заузеше Турци током 1536. године славонске градове Брод, Гарчин, Вињицу и Плетерницу, имања погинулога деспота и притиснуше Славонију између Саве и Драве све до линије, која иде од Градишке до Осека. Испред Турака повукао се најпре у Ујвар па после у Валпово и у барањски градић Шиклош Стефан Скиљановић, некадашњи кастелан моровићски, коме народна традиција нетачно даје деспотски назив. Краљ Фердинанд I. покуша да оагна Турке из Славоније. Под заповедништвом Ивана Кацијанера кренула се септембра 1537. војска од Вировитице на Осек и опколила осечку тврђаву, али је не могаде заузети те Кацијанер наложи одступање кроз Славонију. Турци стигше војску аустријску и у жестокој битци потукоше је до ноге. У боју пале прослављени јунак Павле Бакић, последњи носилац српске деспотске титуле.

У ово доба нестаје из Славоније још једне угледне фамилије српске: једна грана династије Херцеговића (потомака херцега Стјепана Вукчића Косаче, оснивача Херцеговине) нашла је после пада њихове домовине уточишта у Славонији. Владислав Херцеговић се настанио у Малом Калнику, славонском градићу, држећи у поседу још нека имања. Његови потомци дођоше женидбеним везама у сродство са Јакшићима и последњим изданицима породице Бранковића. С једне стране ове родбинске везе, а с друге провала Турака у Славонију наведоше породицу Херцеговића, да се одсели у Молдавску где је владарска фамилија такође била у сродству са Бранковићима и Јакшићима.⁵

Поразом аустријске војске у Славонији 1537. године одлучена је судбина над оним делом Славоније, који су Турци годину дана пре тога

¹ Thallóczy Lajos és Áldásy Antal, A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198—1526, Budapest 1907, стр. 358; Thallóczy Ludwig von, Bruchstücke aus der Geschichte der nordwestlichen Balkanländer, Wissenschaftliche Mittheilungen III, стр. 359.

² Monumenta habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae, Volumen I, Collegit et redegit Aemilianus Laszowski, Zagrabiae 1914 стр. 485; Споменици Срба у Угарској, Хрватској и Славонији током XVI. и XVII. столећа од д-ра Алексе Ивића, први део од 1527. до 1600. године, Нови Сад 1900. стр. 126.

³ Др. Алекса Ивић, Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем (1459—1690), Загреб 1914. стр. 7.

⁴ Tade Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobodjenja Slavonije. Prvi dio. Zagreb 1891. страна 6.

⁵ Др. Алекса Ивић, Родословне таблице српских династија и властеле, Загреб 1919. стр. 8.

били запосели. Аустрија се показала немоћном да Турке протера из тих крајева. Славонско хришћанско становништво разбегло се испред Турака те су ови насељавали у Славонију Србе из Босне, да њиме попуне разређено људство по Славонији и на тај начин омогуће исхрану пограничних чета турских. Године 1557. налазило се у турском делу Славоније толико Срба, да је приликом обнове пећске патријаршије основана посебна епархија за славонске Србе са седиштем у манастиру Ораховици крај Пожеге. Епархија за Србе у Хрватској није оснивана, јер у то доба Срби још нису били досељени у Хрватску. Готово у исти мах, кад су Турци запосели један део Славоније, освојиле су њихове чете и један део Хрватске (Личу и делове Баније) и док су Славонију одмах населили Србима, са Хрватском су ово учинили много касније.

Освајањима турским у Хрватској и Славонији подељене су ове земље на два дела, на аустријски и на турски део Хрватске и Славоније. Српски досељеници на аустријском делу Хрватске и Славоније потичу са турског дела тих покрајина, тј. Турци су најпре присилно населили Србе из Босне у делове Хрватске и Славоније, који су били у њиховој власти па су тек касније ови Срби или потомци њихови прелазили на земљиште аустријске Хрватске и Славоније. Само две групе српске пређоше из Босне директно на територијум Хабзбурговаца: то су Срби, који се 1530. и 1538. године доселише у Жумберак.

Пад српских држава под Турке изазвао је читав преврат у животу српском. Средњевековне сталешке разлике уништене су и цело старо друштво српско претворено је у рају турску. Овај процес стварања раје од дотадањих сталежа српских извршен је нагло. У Босни и Херцеговини извршен је на други начин него у осталим земљама српским. У Босни су верске прилике пред долазак Турака биле врло несређене, прелаз из богумилске у католичку или православну веру и обратно био је свакидашња појава, промена вере, нарочито у вишим друштвеним круговима вршена је са сваком променом политичке ситуације те је и долазак Турака схваћен као нова верска оријентација. У источним земљама српским, где је православна вера кроз столећа била једина државна и народна вера те је била тесно везана са васпитањем и са чашћу народном, готово нема случаја, да би се чланови српског високог племства истурчили. Већи је део племства изгинуо, борећи се са Турцима или се иселио у суседне хришћанске крајеве, а мањи део племства стопио се са меропсима и себрима у турску рају.

У Босни и Херцеговини је долазак Турака извршио у погледу управе и поседа мању промену него у осталим земљама српским. У Босни је и после пада под Турке остала власт у рукама тако рећи истих људи као и дотле, само су ти људи услед доласка Турака прешли на Ислам. Ово су нарочито учинили богумили, који се показаше најмање отпорни према муслиманству. У ирви мах, док су потурчењаци босански имали међу православним, католичким и богумилским становништвом својих блиских сродника и док је у њих била свежа успомена на порекло њихово, била је мала разлика између босанске раје и њених господара, али код познијих генерација њихових, које су већ од малена однеговане у муслиманској вери, истањиле су се и прешле у заборав те родбинске везе са хришћанском рајом те је положај ове постајао све тежи и јаз између раје и њених господара све већи.

Ово неједнако формирање новог српског друштвеног стања, које је донело као последицу пад српских држава под Турке, учинило је, да се српске народне масе почеле исељавати из деспотољине одмах после

пада Смедерева (1459 г.), а прве сеобе Срба из Босне догодиле се много касније, на седамдесет година после пада Босне под Турке. На челу Срба, досељених из деспотовине, били су племићи српски те се Срби и у новој домовини груписаше око њих. Досељеници из Босне били су проста раја турска те ниједан члан њезин није могао ни према државним факторима ни у односу према Србима да заузме положај сличан ономе, кога су заузимали титуларни деспоти Бранковићи и Берислави, затим Јакшићи, Белмужевићи, Бакићи, Радич Божић, Балентићи, Овчаревићи, Цреповићи и други виђени Срби у Угарској него се народ српски у Хрватској и Славонији груписао око својих славонских владика и у њима гледао не само духовне пастире него и политичке вође своје.

Сеоба кнеза Ивана Пејашиновића и његових другова (г. 1587.)

Турци су Србима, које доведоше собом из Босне у опустелу Славонију, наменили двојаку службу, да обрађују земљу и производима добивеним са земље да хране своје господаре Турке и да као мартолози и калаузи помажу турским четама при упадају њихову у аустријске крајеве. Живот Срба на турској граници био је услед вечитог четовања тежак, несигуран и опасан те набрзо учесташе случајеви, да поједини српски становници пребегну са турског на аустријски део Славоније, да ускоче са турске на хришћанску страну. Ти пребези (прибези) или ускоци спомињу се набрзо после пада Славоније под Турке. С почетка су ускакали појединци, већином они, који су што скривили Турцима па су хтели да избегну казну. Касније су се пресељавале целе фамилије, а при крају XVI. века започеше досељавања великих маса српских са турског на аустријски део Славоније.

Досељеници су налазили сународника својих и на аустријској страни. Видну улогу у одбрани границе од Турака играли су Срби Жумберчани, који су као најамници били раздељени на службовање готово по свима пограничним посадама. Осим тога се испред Турака са хрватским становништвом повукли из Славоније и они Срби, које су деспоти српски довели собом из Срема. Прва вест, да су Срби у овећој групи прешли са турског на аустријски део Славоније потиче из 1555. године, но ове Србе не населише у Славонију него их настанише по налогу краља Фердинанда између Птуја и Марибора.¹ Средином 1562. године један харамбаша турских мартолоза (Срба пешака у турској војсци) пребегло је са петоро браће своје из табора под Мославином у Вараждин. Овај харамбаша, по имену Стојан Стопић, донео је хришћанима важних вести о снази и плановима турских чета.² Сеобе ових појединаца дешавале су се или без претходног споразума са аустријским пограничним заповедницима или су аустријске чете приликом упадаја у турске пределе наговориле, а понекад и приморале виђеније Србе да напусте Турке и да пођу с њима.

И ако су сви Срби после пада српских држава под Турке постали раја у односу према Турцима, ипак је међу том рајом било више или мање угледних људи, који су важили као вође или поглавице у поје-

¹ Starine, knj. XVII, Zagreb 1885. Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. veka iz štajerskog zemaljskog arhiva u Gradcu. Priopćio Radoslav Lopasić, стр. 215.

² Starine, knj. XIX, Zagreb 1887. Prilozi sa poviest Hrvatske XVI. i XVII. veka iz štajerskog zemaljskog arhiva u Gradcu (svršetak, 1558—1695). Priopćio dop. član Radoslav Lopasić, стр. 24.

диним фамилијама, селима или у читавим крајевима. Турци су узимали Србе и у редовну војску своју па су оне, који се у биткама одликовали, произвели за ниже часничке чинове, за харамбаше, вешлибаше, субаше, одабаше, јузбаше, аге и војводе над осталим сународницима њиховим. Поред ових војничких звања поједина села српска су имала своје кнезове, које су бирали становници тих села, а Турци су их потврђивали у звању. Ти кнезови су водили бригу о реду и миру у селу. На ове старешине српске обраћали су се аустријски заповедници наговарајући их на сеобу, а те старешине су и Турци у првом реду позивали на одговорност за све, што се у народу догађало.

Множење Срба на аустријском делу Славоније доводило је у опасност права славонских племића и црквених достојанственика као поседајника оног земљишта, на коме се Срби населише, јер Срби не хтедоше примати на себе никакве обвезе према законитим власницима тог земљишта. Власници су се тужили на досељенике ратном савету, затим угарском и хрватском сабору. Хрватско-славонски сабор састојао се махом из племића, који су били оштећени досељавањем Срба те су закључци тог сабора редовно дисали нетрпељивошћу и непријатељством спрам српских досељеника. Тако је 8. априла 1565. хрватски сабор донео закључак, да замоли цара Максимилијана, нека не дозволи Србима окупацију добара, која припадају манастиру Лепоглави.¹ На две године после овога, 25. септембра 1567., одлучио је хрватски сабор, да се Срби, ухваћени у невери, казне најстрожијом казном, а закључком од 9. маја 1569. изаслао је хрватски сабор Вида Халека, да испита лично тужбе племића против Срба, који станују под градом Зеленом на имању Керечењија или су у служби Петра Кеглевића.²

Већ ово неколико вести карактеришу расположење, које је владало код фактора католичке цркве и међу племићима хрватским према досељеним Србима.

Славонски Турци су употребљавали Србе и за калаузе приликом упадаја турских чета у хришћанске земље, јер Турци нису познавали путеве те су их Срби проводили кроз непријатељске крајеве. Чести упадаји турских чета у аустријску Хрватску и Славонију и аустријске експедиције у турске пределе доводише поједине Србе у додир са аустријским становницима те се многи Срби користише тим везама и пређоше на аустријску страну. Тако се један Србин из Пожеге понудио почетком 1579. капетану копривничком Ивану Глобицеру, да пребегне к њему и да ступи у аустријску службу те Глобицер запита у априлу те године ратни савет, може ли га примити.³ Други српски поглавица из турског славонског места Цепидлака замоли септембра 1581. заповедника славонске границе Вида Халека за дозволу, да се може доселити на аустријску страну,⁴ а у децембру 1583. извести капетан Глобицер ратни савет, да су два угледна Србина са породицама добегли из Турске.⁵

¹ Hrvatski saborski spisi uredio Ferdo Šišić, pravi član Jugoslavenske akademije, knjiga treća od g. 1558—1577. Zagreb 1916. стр. 117.

² О. с. стр. 163. и 248.

³ Бечки ратни архив, протоколи градачког ратног савета Windica за год. 1579.

⁴ Под датумом септ. 1581. у протоколу Windica пише: „Der von Hallegg bericht, dass zu Zepidlak in der Türkhey ain Knes oder Pribegg seye, der welltte sich in der khays. Mayestät Territorium begeben, ob solches zuezulassen. Die begerte Erlaubnis ist ime zuegelassen“.

⁵ Запис назива ове Србе „Турцима“ и гласи: „Hanss Globizer bericht, wie zweu anselige Türken mit Weib und Kindern herübergesprungen wären“ (Windica за 1583).

Далеко значајнија је она сеоба Срба у аустријску Славонију, која је спроведена почетком 1586. године. Срби као турски мартолози наносили су многу штету аустријским крајевима. Међу тим Србима мартолозима нарочито су се истицали калаузи, кнезови и харамбаше из Сирча, на челу им кнез Пејашиновић, затим харамбаше турских мартолоза Зуко и Остоја. Халек наложи јануара 1586. својим капетанима барону Михаилу Секељу и Ивану Глобичеру, да са неколико стотина харамија и коњаника нападну на Сирач. Ови попалише многа села славонска, а из Сирча похватише и поведоше собом око 100 српских жена и деце и неколико калауза, међу њима и кнеза Ивана Пејашиновића,¹ који се одмах споразме са аустријским заповедницима и обећа им, да ће све Србе, на које он има утицаја, довести на хришћанску страну.

Други поглавица Срба у турској Славонији није срећно прошао као кнез Пејашиновић. Војвода из Св. Петра Никола Ожеговић наиђе првих дана априла 1586. године на турске Србе мартолозе под вођством харамбаше Зуке и Остоје и побије се с њима. Сукоб се догодио између Тополовца и Копривнице и у сукобу погине Остоја. Ожеговић пошље главу Остојину у Црквену, јер је Остоја био најпре ускок и служио у аустријској војсци као заставник у Црквеној па је поново пребегло Турцима. Неколико дана после овога нападоше Срби из турске Славоније на војводу Ивана Станковића на Комарници и убише га, после ускршњих празника нападали су Срби на град Ђурђевац и на Ровишко Поље, а средином те године допрли су све до Тополовца.² У септембру 1587. продрла је чета Срба од 300 душа у јужну Штајерску, у котар Форау, међу Дравом и Муром.³

По споразуму са аустријским славонским заповедницима врати се кнез Пејашиновић натраг у Турску, да припреми и наговори своју родбину и друге Србе на сеобу. Целу годину дана трајало је договарање, како да изведу намеру своју. За то време нису Срби мартолози нападали аустријске крајеве као до тог доба него су то чинили тек толико, да Турци не посумњају на њих. У септембру 1587. кренуше се из пожешког и пакрачког санцака највиђенији калаузи под изговором, да иду у Копан или у Стони Београд и обманувши тиме Турке, дођоше у Копривницу. На челу пресељених Срба налазили се Иван Пејашиновић, Милан Граховљан, Вујо Вранешац, Вујица Даничић, Рајко Дијаковић, Вучета Тепац и Милосав Каталенић. Ови калаузи дођоше са својим фамилијама у Вараждин, а друга група, на челу јој Андрија Дијаковић, Стипан Бошковић, поп Грегорије, Радоја Раденковић, Вујо Радичевић, Каран Ракош и Радивој Чалић, насели се по околини Копривнице. — О сеоби ових угледних Срба извести Халек штајерску владу, нагласи, да су досељеници дотерали собом много турских коња и друге марве и замоли за дозволу, да кнеза Ивана Пејашиновића, Милана Граховљана, харамбашу Вују Вранешца, Вујицу Даничића и Рајка Дијаковића може узети у службу, а за остале замоли потпору у провијанту. Надвојвода Карло изда налог, да се калаузима притече у помоћ са провијантом и да им се даде земља за насељења.⁴

Са исхраном досељеника није ишло глатко. Заповедник славонске границе Халек, на чији позив су се Срби доселили из Турске, сматрао је за своју дужност да се брине за њих те им је одмах, чим су дошли,

¹ Lopašić, о. с. (Starine XIX), стр. 49.

² Lopašić, о. с. стр. 50.

³ Lopašić, о. с. стр. 50 и 53.

⁴ О. с., стр. 54.

дао 44 талира, да за ту своту купе себи хране.¹ На његову интервенцију исплаћена је у јануару 1588. свота од 100 талира, а у јулу 50 талира, што је све употребљено на исхрану досељених Срба.² Но ова помоћ није била довољна и стање досељеника било је све теже. Осим невоље око прехране патили су Срби и од неколико бездушних граничарских заповедника, који су узимали децу од досељеника Срба и продавали је Турцима. На тужбе српске изда надвојвода Ернест августа 1589. налог, да се у будуће не смеју српска деца Турцима продавати. Забрана надвојводина није много користила, јер је продаја деце трајала и даље те је ратни савет током 1592. поново забранио то продавање српске деце.³

Досељење српског ораховичког владике Василија (год. 1595) и Херберштајнов поход против Костајнице (г. 1596).

Погранична четовања на граници хрватско-славонској развише се у последњој десетини шеснаестог столећа у отворен аустријско-турски рат. Ратно стање дало је још више подстрека аустријским граничарским заповедницима, да пораде на пресељавању Срба са турског на аустријско земљиште. У јуну и јулу 1594. јављао је заповедник хрватске границе барон Иван Жигмунд Херберштајн ратном савету о преговорима својим са Србима у Турској и молио је средстава, јер се пресељавање не може спровести празним рукама.⁴ Многобројни Срби хтедоше у то време да се доселе на аустријску страну, али их је пад утврђеног града Ђура у турске руке уплашио те одусташе од своје намере.

Идуће године догодила се једна занимљива епизода. Из турског дела Славоније добегао је првих дана октобра епископ српски Василије у Крижевце, напустивши своју славонску епархију. Епископ Василије имао је резиденцију у манастиру Ремети под планином Ораховица, недалеко

¹ Под датумом октобра 1587. Windica за 1587.

² У протоколу је о овом забележено: „Der von Halleg bit die heraus entsprungnen fornembden Pribeggen aus den extraordinarien ir Vnderhaltung zu geben. Auf der Herrn Verordenten in Steyr Guetachten ist ime der vbrig Vncossten mit 200 fl. auch verordent und denen bemelten endtsprungnen Pribeggen 100 Teller verehrt worden“. Под датумом јули 1588. налази се белешка: „Der von Hallegg comendirt den Woiwoda zu St. Peter vund die drey Pribeggen, so den verehrten gefanngen Türckhen herübergeführt vund bitt, sy als ansehnliche Personen in guetem Beuelch zu haben. Als auch sy bemelte 3 Pribegen gebeten, innen etwo im Lanndt ain Vnderhaltung zu geben, die Verordenten haben geraten, inen 50 Teller zu verehren und sy zur Geduld zu weisen. Das dann auch beschehen“ (Windica за 1588).

³ Под датумом августа 1592. пише: „Georg Graf von Serin bericht vndter anderm, dass vill wallachische Khinder auf der windischen Gräniz durch die Beuelchsleuth anstat der Schüzung den Türggen hineingeben vnd verkhaufft werden. Eracht ain Notturfft sein, solliches hinfuro einzustellen“, а под датумом септ. 1592. стоји: „Was an Steffan Grässwein der wallachischen Khinder in die Turggei Verkhauffung und derselben Einstellung willen geferttigt worden, ist in crabatischen Expedit zu finden“. (Windica за 1592). Грасвајн се 5. септембра правдао пред надвојводом Ернстом и тврдио, да Срби сами дају своју децу Турцима у замену за коње (Lopašić, о. с. стр. 60).

⁴ Под датумом јуна 1594. налазе се у протоколу Windica ове две вести: „Hanss Sigmund Freyherr zu Herberstain bericht, das er in der bewussten Wallachen Huldigungs Tractation nit feyrn, sondern sein muglichisten Fleiss darunter gebrauchen welle“ и „Hanss Sigmund Freyherr von Herberstain bericht, der mit den Wallachen ires Abfals gepflognen Handlung halber“. Под јулом 1594. налази се ова белешка: „Herberstain well der Wallachen Connuoirung halber gleichwol an seinem Fleiss nichts erwinden lassen, weiln es aber mit lören Hennden nit beschehen khune, begert er auf solliche Verlag bedacht zu sein“.

од Пожеге, где је од сваке српске куће у пожешком и церничком санџаку добивао по неколико аспри, осим других прихода. Владика је испричао у Крижевцима, да живот Срба у Турској постаје све несноснији, тужио се на свакодневна насиља, истичући, да Турци прогањају Србе као тобожње аустријске шпијоне. Сам није могао више да издржи него је побегао од зулума и моли дозволу, да се може настанити на аустријској страни. На његов позив доћи ће овамо још 40 Срба, већином добрих калауза.

Овај необични ускок начинио је повољан утисак на аустријске заповеднике. Да ће на његов позив пребећи и други Срби, у то су веровали, јер су знали, како је велико поштовање, које ужива међу Србима црквени поглавар њихов. Барон Херберштајн у свом извештају, послатом надвојводи 5. окт. 1595. хвали владика Васиља. Вели да је стар човек, али да показује фино политичко осећање и поштење. Од њега ће држава имати доста користи па с тога предлаже надвојводи, да одреди за владика један депутат у храни.¹

И у Грацу су радо примили вести о доласку српског епископа. Надвојвода Фердинанд затражи у овој ствари мишљење штајерског одбора и уједно донесе 17. октобра одлуку, да се српском владици има одредити плаћа војводска и да се имају примити и населити на границу и остали Срби, који буду хтели прећи из Турске. Штајерски земаљски одборници одговоре 21. октобра надвојводи, да и по њихову мишљењу треба изаћи на сусрет и српском епископу и свима другим Србима, који хоће да се преселе.² У допису од 19. октобра, којим је саопштио барону Хер-

¹ Извештај Херберштајнов сачуван је у оригиналу међу списима Windica. У њему пише између другог: „...straks nechsthin nach meiner Wiederherkunft auff Warasin von dem Gottlob eroberten Haus Petrinia, ein wallachischer Bischoff, welcher vber baldere Schansiakh Bossega und Zernikh Clerisey zu gebieten ghabt, heraus auf Creuz entsprungen und da er hierumben auch seines Abfals wegen besprocht worden, zaigt er zu erheblicher Motif souil an, es werde ime und andern dern Enden darinen ie lenger ie mehr beschwärlicher zu wohnen, dan zu deme sy von den Türkhen nicht allain Beraubung und Wekhnemmung irer Weib, Rhind und Döchter höhlich grauert, sy auch hierüber noch mit disem Verdacht beladen sein, als ob die Türkhen von inen gegen vnns je mehr und mehr täglich verkhundtschafft vnd danenhero irer Heuser vnnd Gränzen verlustig werden, in dessen Erwegung hab er sich gleich heraus zu begeben ime fürgesetzt, mit bittlichem Vermelden, im Fall er etwo bey vns Vnderhaltung erlangen khundt, solt ich im einen Glauben oder Passbrief vnder meiner Fertigung erthailen, so wolte er in Kurzem noch bey virzig Personen, welche mehrern thaills wolerfarne guette Collausen sein, gleichfals herausbringen. Wellen dan gnedigister Herr ich an disem wallachischen alten Mann neben zimblichem Ansehn ain feine pollitische Erbarkeit befunden, welcher sonders Zweifels sein statlich reich Einkomen (dan wie fürkhumbt, er darin zu Remeta sein aigne Wohnung vnd von allen waliachischen Heusern in beeden bosseger vnd zernikherischen Schansiakh jürlich etliche Aspern wie auch von Ehe — Copulirung und Widerschaidung sonderbare Remunerationses gehabt), allain ex pia devotione gegen christlicher Religion vnd Glauben in die Schanz geschlagen vnd verlassen. Als hab ich ime solch begerten Pass oder Glaubensbrief zu erthailen nicht verwaigern. Neben dem ich Euer fürstlichen Durchlaucht gehorsambist auch berichten wellen, das noch verschines Jars ir vill der benachbarten Wallachen sich des Herausfals zu vnns an dise Gräniz haben lassen vernemen, aber vmb das es gleich damaln wegen Verlust der Haupt-Vestung Raab, so misslich vnsererseits gestanden, sein sy dieselben Wallachen hievon abgeschreckt worden, inmassen irer Durchlaucht Ertzherzogen Maximilian, meinem allergnedigsten Herrn ich solches derselben Zeit ghorsamist hab zugeschriben.

² У поднеску своје веде одборници: „...wegen des zu vnns gefallenen wallachischen Bischoffs aus baiden Sansiagen Boschega vnnd Zernikh, was sein Vnderhaltung vnnd Prouissionen betrifft, gethanes gehorsamistes Decret, wissen wir auch nichts anders, dann irer fürstlichen Durchlaucht mit beschehenen gnedigisten Anteutung nach vnnderthenigist zu uermelden, das er namlich ein sonndere ruemliche Woltat, das es wolgedachter Herr Obrister Leutenant darzue gebracht, das der Abfal der Wallachen diser Ennden sich dermassen erzaiht, welches verhoffendtllich disen Granizen in vil Weeg mit

берштајну одлуку своју у ствари владике Василија, наложио му је надвојвода, да епископа српског предусрета са почастима, које његовом достојанству припадају и да га подесном приликом заједно са пратњом његовом пошље к њему у Грац, а остале калаузе да разреди по разним местима и тврђавама.¹

Писмо надвојводино од 19. октобра негде се задржало или изгубило те барон Херберштајн новим дописом од 23. октобра замоли надвојводу да му јави што пре своју одлуку у овом питању.² Надвојвода Фердинанд одговори на ово писмо 27. октобра и понови жељу, да епископ српски дође у Грац, да се и лично виде и разговоре. То ће тим лакше ићи, што и Херберштајн ради својих ствари долази ускоро у Грац па може собом повести и епископа. Херберштајн не добивши надвојводино писмо од 19. октобра, био се забринуо, да надвојвода можда не одобрава примање српског епископа. У толико се више обрадује, кад се уверио, да је Фердинанд усвојио све предлоге његове и да жели и лично да се позна са епископом. Дописом од 30. октобра захвали се надвојводи, што је изашао на сусрет и одредио издржавање овом угледном прибегу, који на њега прави утисак поштеног, финог и паметног човека и који ће, по његову мишљењу, много користити славонској граници; епископ је тих дана био и у Вараждину те се с њиме опширно разговарао. И овом приликом нагласи Херберштајн, да епископ стоји у великом угледу код Срба и вољан је, да свој утицај употреби у корист хришћанства.³ У овом писму Херберштајнову сачуване су последње вести о епископу Василију. Да ли је он ишао у Грац и каква је даља судбина његова, није нам познато.

У тадашњем аустријско-турском рату одигравале су се пресудне битке у Ердељу и у горњој и западној Угарској, али ни хрватско-славонској бојиште нису аустријски заповедници испуштали из вида. Средином 1596. скупљала се у близини Петриње војска, којој је надвојвода Фердинанд наменио задатак, да освоји Костајницу и да упадне у Босну. На челу војске стојали су барон Херберштајн, заповедник славонске, барон Ленковић, заповедник хрватске границе и бан хрватски Иван Драшковић. Њима се придружио контигенат војске, који дадоше Штајерска, Корушка и Крањска. Барон Ленковић се није честито ни опоравио од напора и од ране, коју је задобио у борбама око далматинског града Клиса (у мају 1596), кад му 16. јуна наложи надвојвода да одмах похита у петрињски логор,⁴ где се Херберштајн са својим славонским граничарима већ налазио. Целокупна експедициона војска бројала је на 6.000 момака.

göttliches Beistandts Verleihung erspriesslich vnnd nutzlich wiert fürfallen, alswol man hievor nicht ein gering Gelt darumben hette spendiert, das es zu solchem Gang waro zu erheben vnnd zu bewegen gwest vnnd wiert gar woll Besstes angelegt, dass ir fürstliche Durchlaucht beruerten wallachischen Bischof, dem Herr Obrist Leutenant die gepetene Glaubenbriefs Fertigung nicht waigern khunnen noch sollen, zur Voyuoda monatlichen Sold auss denen fallenden Graniz Kriegs Ersparungen darraichen zu lassen gnedigist verwilligt, das wiert zu Fortsetzung vnnd merern Befurderung angeregtes wallachischen Abfals von dem türggischen Joch dienst- vnnd fruchtbarlich sein".

¹ Концепт Фердинандова писма налази се у списима Croatica, у ратном архиву у Бечу.

² Radoslav Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, knj. I, od god. 1474. do 1610. Zagreb 1886. стр. 201. О владици Василију налази се вести и у делу Љуб. Стојановића, Стари српски записи и натписи, књ. I, Београд 1902, стр. 241 и 249.

³ Лопашећ, о. с. стр. 213

⁴ О. с. стр. 214. Српски оригинал писма ових поунских Срба штампан је у збирци „Neue cyrillische Urkunden aus den Wiener Archiven“, von Dr. Aleksa Ivić. Jagjñev Archiv für slav. Philologie. Band 30, стр. 211.

Вест, да се у близини Петриње прикупља хришћанска војска, која ће подузети офанзиву у Босни, разнела се и по Турској и заталасала је Србе, који су становали на граници босанској, у Поуњу. Почетком јула одржали су скупштину виђенији људи међу поунским Србима. Били су на том збору владика Радослав, војвода Никола, кнез Дојчин, кнез Рајак, Богдан ага, кнез Вранеша, кнез Мамула, јузбаша Вујица, харамбаша Драгула, одабаша Томаш, вешлибаша Новак и други и донели су одлуку, да напишу писмо надвојводи Фердинанду, да му понуде своје услуге у борби против Турака и да га питају, какав ће положај њихов бити и чему се они могу надати, кад се Турци одагнају из Поуња и кад они доспу под аустријску управу. Писмо ово датирано 5. јула 1596. пошљу потајно у Петрињу по једном човеку, за кога Херберштајн 6. јула, у свом извештају надвојводи, вели, да је изасланик српски личност финог изгледа.¹

Херберштајн се обрадује понуди српској. Писмо српских поглавица, адресирано на надвојводу и писано ћирилицом и језиком српским, преузме Херберштајн и даде га превести на немачки те и оригинал и превод пошље у Грац. Са своје стране изда позив свима поунским Србима, да се придруже војсци његовој, која долази да се бори за хришћанску веру против неверника. Позивао их, да га извештавају о турском кретању, а он да ће се кренути у њихове крајеве кроз пет дана. Обећава им градове, земљу, слободу и друге повластице а у колико не верују његовим речима, добиће убрзо потврду свих његових обећања и од надвојводе.² И збиља, надвојвода похита да изда повељу, којом јамчи у име царско поунским Србима многе повластице за услуге, које ће учинити хришћанској ствари у војном походу против Костајнице.³ О овом кораку свом извести надвојвода истог дана и цара Рудолфа у Прагу извињавајући се, што је прешао у компетенцију царево и издао привилегију поунским

¹ Lopašić, о. с. стр. 215.

² О. с. стр. 217.

³ Писмо надвојводино сачувано је у оригиналу међу актима „Prager Hof Kriegs-Rath“, која се налазе у бечком ратном архиву. Писмо гласи: „Eur khays. Mayestät und Lieb werden genedigist zu uernemben haben, was mir der Obriste Leuttenand auf der windischen Gränitzen Hanns Sigmund Freyherr von Herberstain vndert andern auch derjenigen Wallachen, welche eenhalb der Vnna wohnen und mit allen iren Angehörigen in Eur Mayestät Deuotion zu khomen und sich desselben zu vnnndergeben, flehen vnnnd bitten. Nun hette es die Notturfft in alweeg erfordert, das durch sy die Wallachen begerte Glait- oder Glauben-Brief von Eur khays. Mayestät vnnnd Lieb auss als dero eigenthumblich zuegehörige vnnnd mir von iro Administrations-Weiss anuertraute crabatiscche vnnnd windische Gränizen Innen hette, sollen geferttigter erthailt vnnnd angehendigt werden. Dieweilen aber dise Sachen ainiche Dillation noch Austanndt erleiden mugen, hab ich inen ainen dergleichen Glauben-Brief vnnndert meiner Expedition beyligunder Abschrift nach ferttigen vnnnd denselben beruerten meinen Obristen Leuttenandt den von Herberstain dergestalt einschliessen lassen, zum Fall es die Notturfft erfordert, er inen alssdann solchen durch iemanden ime Vertrauten zue schigkhen und vberantwortten lassen solle. Hoff hierdurch wider Eur khays. Mayestät vnnnd Lieb, weilen es zu des geliebten Vatterlandts Wollfarth vnd Erweiterung der Gränizen geraicht, nit onrechts gehandlt zu haben, was sich nun vnnnder solcher Tractation vnnnd Wallachens Handlung, sowoll auch der wider Cosstanouitz vorhabunden Impresa willen, darzue der getreue Gott sein Gnad vnnnd Beystanndt verleihen vnnnd es diesen vorligunden harrt bedrengten Gränitzen zum Bessten vnnnd gewinschen End khumben und gedeyhen lassen welle, weiters zuetraggen wierdet, das will eur khays. Mayestät ich bey Tag vnnnd Nacht lauffender Posst gestraggs hinach in Gehorsamb berichten nit schaden, wie ich dann dieselb hiemit vnderthenig bitten thue, die wellen von Eur Mayestät Ferttigung auss zur Fürsorg auch etliche dergleichen Glaubenbrief für beede Gränitzen auf etwo khunfftig fürfallende Gelegenheiten vnbeschwört zur Ferttigung richten vnnnd mir dieselben als bald zuekhomben lassen“.

Србима. Није могао да чека на цареву одлуку, јер се питање није могло одгађати.¹

Војска аустријска под Херберштајновим вођством кренула се 10. јула да отпочне операције против Костајнице. Чим је наступила на турско земљиште, стадоше Срби, на које је војска наилазила, да показују непријатељско држање према Аустријанцима. Из малобројних извора не може да се утврди, од куд је дошао тај преокрет код Срба. У пркос задане верности нико од њих не пристаде уз хришћанску војску, шта више, уходе донесоше Херберштајну вест, да су Срби писмо његово предали босанском паши, да му покажу, како им велика обећања чине Аустријанци, али они ни по цену тих обећања неће да изневере Турке. Херберштајнова војска у походу овоме претворила је сва села и варошице и спахинске дворе у прах и пепео, али је тиме изазвала срџбу не само турског него и српског становништва. Херберштајн је касније и сам признавао, да су извештаји о невери српској, који су у осталом и од њега потицали, били претерани. Без сумње је том невером хтео да протумачи и оправда неуспех свој.

Борећи се са све већим тешкоћама стиже Херберштајн пред Костајницу, потуче на брду „Бед“ Турке и Србе и отпоче бомбардовати тврђаву. Апарди-бег босански пође у помоћ опсађеном граду, али га Херберштајн нагони у бегство. Међутим Костајницу не моглоше хришћани да освоје. Кад се осим тога разнела вест, да се према Костајници кренуо Хафиз Ахмед паша, принуђени су били да напусте даље бомбардовање и да се врате натраг у Петрињу. Већ 17. јула налазио се Херберштајн са својим логором у Турову Пољу код Петриње те одатле извести надвојводу о неверству Срба и о другим узроцима неуспеха. На Србе је у извештају свом нарочито огорчен; неће им, вели, никад више веровати; њих не треба привилегијама придобијати него мачем нагонити на послушност. Операције треба наставити против Турака, али не са целом војском, него треба сваки заповедник на својој граници да припреми и да учини упадај у турске крајеве. Надвојвода Фердинанд се сложи са мишљењем Херберштајновим те изда 23. јула и њему и Ленковићу налог, да раздвоје чете и пођу сваки на своју границу.

Херберштајнов поход против Слатине (год. 1597).

Неуспех у преговорима са поунским Србима год. 1596. поправљен је идуће године новим великим сеобама Срба са турског на аустријски део Славоније. Договори о тим сеобама вођени су у пролеће 1597, али је према Херберштајнову извештају од маја те године, послатом градачком ратном савету, одао неко Турцима, да Срби хоће да пређу Аустријанцима.² Но ова издаја српских планова ипак није могла да осујети извршење њихово. Пошто су се путем преговора споразумели, наложи Херберштајн крижевачком капетану Гргуру Лајбахеру, да са својим граничарским војницима упадне у турску Славонију и да изведе Србе, који хоће да се преселе. Лајбахер се крене око 10. јуна, нападне и спали турска места Цепидлак, Дрежник и Кусоње. При томе је отео на 1000 комада марве, али се једна трећина уз пут разбегла, јер је ради рђавих

¹ Лопшић, о. с. стр. 219—221.

² Белешка о томе у протоколу Windica гласи: „Hans Sigmund Freyherr von Herberstein, die Wallachen, so heraus entspringen wellen, wären verratten worden“.

путева тешко било марву терати. Један део српског становништва, на броју 117 душа, међу овима 37 способних за оружје, придруже се Лајбахеру и поведу собом око 100 комада марве. Ове прибеге, који су били већином из Кусоња и Ступчанице, размести Лајбахер по граници и то у Црквену насели породице харамбаше Алексе и Радослава и калауза Вука из Кусоња, у Св. Ивану Жабно породице харамбаше Милије и Ђурице и калауза Огњана из Кусоња, у Глоговници породицу Вујице из Кусоња, у Тополовцу Ђурка Аганића, у Дубрави Илију из Ступчанице, у Градецу осам прибега из Кусоња, у Крижевцима прибеге Степана и Милана из Кусоња и у Св. Петру калауза Бергуна из Ступчанице.¹

Још пре похода Лајбахерова и сеобе ових Срба јавио је Херберштајн у Грац, да се Срби спремају на сеобу, али да најпре желе знати, како ће се прехранити кад дођу овамо.² Не добивши одговора замоли Херберштајн поново ратни савет, да донесе што пре одлуку о исхрани Срба, јер да су се они већ доселили. Ратни савет се обрати на земаљског капетана и на одборнике у Штајерској ради исхране досељених Срба, али ови не хтедоше сносити трошкове око издржавања досељеника.³ Међутим кад стиже Херберштајнов извештај, да осим досељених калауза и прибега српских намерава још око стотину српских села да се досели из турске Славоније, донесе ратни савет одмах одлуку, да пошље Херберштајну 300 форинта с налогом, да ту своту подели према свом нахођењу међу досељене Србе. За примером ратног савета поведе се и штајерска влада те и она уручи Херберштајну 300 форинта у исту сврху.⁴

Информације Херберштајнове о новој сеоби убрзо се потврдише. Првих дана септембра спровео је ту нову сеобу сам Херберштајн приликом похода свога против Слатине. Неколико угледних кнезова и харамбаша из турске Славоније послаше у јулу 1597. изасланике Херберштајну и позваше га, да са неколико хиљада људи дође до њих па ће моћи не само да опустоши турске крајеве него и њих заједно са њиховим фамилијама да избави из турског ропства. Херберштајн се сећао невере српске под Клисом и под Костајницом прошле године те не верујући потпуно српским обећањима одговори им, да ће о свему још размислити. О преговорима не хтеде да извештава надвојводу писменим путем него се упути лично у Грац, да усмено реферирше о њима и да сачека одлуку. Надвојвода донесе решење, да се прихвати српска понуда и да одмах наложи заповеднику хрватске границе барону Ленковићу и хрватском бану грофу Драшковићу, да притекну у помоћ славонском заповеднику. Херберштајн се врати у Вараждин и позове одмах српске изасланике, с којима уговори, да ће још за трајања пуног

¹ Извештај Лајбахеров Херберштајну од 16 јуна 1597. (Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. veka iz štajerskoga zemaljskog arhiva u Gradcu, Starine, knj. XIX, стр. 68).

² Белешка о овом под датумом јуни 1597. гласи: Hannss Sigmund Freyherr von Herberstain bericht von etlichen Wallachen, so heraus zu endtspringen begern, sy vorher zu wissen, was ir Vnderhaltung sein möchte". (Windica).

³ Под датумом јула 1597. забележено је: „An Landeshaubtman und Verordente in Steyr per Vnderbringung vnd Profiantirung der harausendtsprungnen Pribegen oder Collausen. Ir Endtschuldigung ist hiebey" (Windica).

⁴ У протоколу Windica под датумом јуни 1597. пише: „Hanss Sigmund Freyherr von Herberstain bericht, das vber die bereit hieuor heraus endtsprungnen Collausen vnd Herumbassa sich noch in die 100 Dörfer zur gleichmessigen Nachvolg befinden vnd herauszubegeben endtschlossen sein Darauf seind ime 300 fl. pro honorario, die er vnter die Collausen seiner Discretion nach spendiren sollte anghendigt worden vnd bedacht sein, wie sie vndergebracht werden khundten. Also haben innen auch die von Steyr auf das an sie beschechne Ersuechen 300 fl. zuegestellt".

месеца прећи у Турску. При прелазу преко планине, која дели аустријску од турске Славоније, чекаће на њега српска стража, која ће га провести у унутрашњост те ће заћи непријатељу за леђа. Помоћ из Хрватске не стиже за времена ради даљине пута и других препона, а Херберштајн не хтеде чекати, јер се преко планине могло само спрам месечине прелазити. Он се крене са 5.000 војника и три топа. Ишао је ноћу, да га Турци не примете и 5. септембра налазио се под Ђурђевцем. Због топова морала је цела војска лагано да иде те Херберштајн повери топове једној чети, комбинованој од харамија, архибузијера и хусара и наложи им, да полагањем наступају, а сам похита са осталом војском према Слатини. Ова варошица је бројала на 300 кућа и имала је око стотину разних трговина. Харамиие и хусари Херберштајнови поробише и спалише све ове куће и запленише преко 200 комада марве. Трговци побегоше у кастел, понесавши собом своју драгоценију робу и ствари. Мада се кастел јуначки бранио, аустријска војска га заузео и заплени и ту много марве и ствари. Турци побегоше у једну кулу, коју хришћани запалише те сви Турци, око 400 душа, изгореше заједно са кулом.

После освојења Слатине крене се Херберштајн на Вировитицу, камо је већ било приспело оно одељење, које је топове возило. Срби су при преговорима са Херберштајном тврдили, да ће Вировитица и Брезовица пасти хришћанима у руке без борбе, јер ће Турци, чим се хришћани појаве, побећи из тих тврђава, али је Херберштајн одмах увидио, да се Вировитица не може тако лако заузети. Посада вировитичка је бројала 300 људи, којима су били на челу 12 одличних ага. Град је био опкољен јарковима од неколико хвати, пуним воде. Херберштајн не хтеде ни подузмати јурише него посла у јутру 9. септ. једну чету од 1000 људи под заповедништвом грофа Сигмунда Траутмансдорфа и капетана Лајбахера, да изведу Србе, који желе да се иселе из Турске. У вече тог дана вратила се чета водећи око 1100 Срба са 4000 комада марве. Жену и децу отпрати Херберштајн одмах на аустријску страну, да их сачува од турских нападаја, а мушкарце, међу којима беше особито врских момака и много ваљаних калауза, задржи код себе. Пошто је сеоба Срба срећно извршена, напусти Херберштајн опсаду Вировитице те се 14. септембра налазио већ у Вараждину.¹

Од свих досадањих српских сеоба, ова је била несумњиво највећа и најзнатнија. Као и сви раније досељени Срби морали су и ови, који сад дођоше, да пропате тешке дане док нису били стално насељени. Невоља их је почела да прати чим су прешли на аустријску страну. Пошто је војни поход био завршен, Херберштајн је отишао у Вараждин, Лајбахер у Крижевце, а досељени Срби осташе упућени сами на себе. Оскудица у храни нагони их, да се још у току септембра обрате градачком ратном савету с молбом, да оне Србе, који су пронађени способнима за војну службу, уврсте у пограничне чете, а осталима да се

¹ Писмо Херберштајново надвојводи Фердинанду, датирано 14. септембра 1597. у Вараждину (Словенски земаљски архив у Љубљани, *Ansiedlung der Uskoken*); Lopašić, о. с. стр. 69. У протоколу Windica под септембром 1597. забележена је ова белешка: „Obrist in Windischland Freyherr von Herberstain bericht, wie er den turggischen Ort fleckhen im Werck seye, Werouitiza gleichesfalls zu erobern. Mit Vermelden, das er seine Leuth vmb die Khnesen vnd Wallachen dieselben herauszubringen abgefertigt habe. Vber das bericht der Obrist, das berurte seine Leuth bereit die Khnesen und Harumbassa sambt iren Weib vnd Khindern, deren samentlich 1700 sein vnd etlich Thausent Haut Vich glücklich heraus gebracht haben, bitt demnach dieselben bis sy irer Qualitet nach zu ordentlichen Diensten vndtergebracht werden, mit der nottwendigen Profiantzt versehen zu lassen. Mit Eroberung Werouitiza steet er darumben an, das ime zu alnem solchen Thuen Instrumenta vnd andere media manglen“.

даде подесно земљиште где ће се населити и подићи куће и дворишта. У молби истичу, да су на аустријску страну прешли на темељу обећања Херберштајнова, датог у име надвојводе, да неће ником бити подложни осим војној власти граничарској те с тога моле да им се изда повеља о тим повластицама.¹ По налогу надвојводе дадоше Штајерци одмах по прелазу Срба 200 мерица брашна за прехрану њихову, али се ова количина брзо потрошила те је ратни савет у октобру замолио бана, да поради код сталеза, да и они даду провијанта за ускоке, а Штајерце умоли, да одреде из својих средстава 50 форинта месечно за Србе.²

Досељени Срби су заузели привремено боравиште у околини Ровишћа. Капетан Лајбахер преузе на себе, да оронули кастел ровишки подигне и изгради, да би се у њега могли склонити сви Срби из околине у случају турског напада. Почетком октобра био је кастел већ преоправљен те Лајбахер извести о томе ратни савет и јави, да у Ровишћу има простора за смештање још око 40 кућа српских. Остали, који не могуше да буду смештени у Ровишће, начинили су колебе око Ровишћа. Херберштајн видећи да се приближује зима, отпусти стотину слабијих војника својих и узме место њих одабраније Србе. И из тврђаве иваницке отпусти 50 војника заједно са њиховим војводом и место њих узме досељенике у службу. На овај начин притекао је Херберштајн у помоћ Србима, којима је већ нестало брашна, што добише из Штајерске. Сваки војник је добивао толико најамничке плате, да је могао и своју породицу да издржава, но свака породица није имала по једног члана у војној служби, те се Херберштајн морао и за те породице да постара. На молбу његову заузео се ратни савет и наговорио је Штајерце, да одреде још сто мерица брашна за досељене Србе.³

¹ Белешка о овом гласи: „N. vnd N. die jungst herausentsprungnen Wallachen für sich als Abgesandte vnd anstat irer abwesenden Principalen bitten, wein sy sich veranlastermassen mit Weib und Khundt herausbegeben, ir Hauss vnd Hoff, daruon sie sich ernehren khunden, allgemainer Christenhait zu guetten verlassen müssen, sye etlichermassen vnd dahin gnedigist zu ergotzen, dass thails derselben, welliche zum Kriegs Weesen quallificiert an ainen oder andern Orth der windischen Grenizen frontier, zu gleggsamen Stellen vnd Khriegs-Diensten vndergebracht, dem andern vnd vbrigen Thail aber der irigen sonst ain bequemes Landt vnd Erdtrich eingegeben werde, damit sy sich sambt den irigen mit Bewohnt-Machung der bedurfftigen Heuser. Item Ackherbau vnd allen andern, so innen zumal disen Winter vber zu irer Vnterhaltung von nötten sein wierdet, aufenthalten vnd ernöhren khünen, fürnemblich aber sy mit landtsfürstlichen Freyhaiten also gnedigist zu begaben, dass sy sambentlichen allain zu Euer fürstlichen Durchlaucht gnedigisten Schutz mit vnderthenigisten Gehorsamb vnderworffen lassen vnd ruebig verbleiben mugen“ (Windica).

² Под датумом октобра 1597. пише: „Die in Steyer erbietten sich, die von innen auf die heraus endtsprungnen Wallachen vnd Pribeggen begerten 200 Cl. Mell aus irem Profiantds — Verratth dergestalt darzugeben, das innen vmb die 100 Cl ain gefertigter Schein gegeben vmb die andere Helff aber zu nechstwehrendem Landtag bei iren Principaln solicher hülfflicher Furschub erzaigt werde, damit sy bey denselben diser Posst wegen endtschuldigt sein mugen Mit denen auch auf beruert Pribegen vnd Wallachen begerten monatlich 50 fl. khunen sy darumben nichts bewilligen, seittemaln das nachlässigen untauglichen Mussterschreibers Petern Permans wegen nichts in Ersparung gebracht wirdet“ (Windica).

³ Lopašić, o. c. стр. 69. У протоколу Windica под новембром 1597. налази се белешка: „Landtsshaubtman, Verordente vnd andere anwesende Herrn vnd Landtleuth vnder yetzigen Raithhandlungen in Steyer werden ersuecht, denen herausentsprungnen Pribeggen noch 100 Cl. Mell raichen zu lassen. Fiat vnd ir Erbitten ist hiebey, doch begern sie innen vmb die völligen 300 Cl. ain Assecuration gefertigter anzuhendigen. Darauff seind sy weiter ersuecht worden, seittemalen innen der begerte Schein gefertigt werden solle, auf anregerte Pribeggen noch die monatlich 50 fl. vber Soldt raichen vnd erfolgen zu lassen“.

Досељење Драгула-аге и Вучић-аге (г. 1598).

Поход Херберштајнов против Слатине и пресељење велике множине Срба из турске у аустријску Славонију створио је повољно расположење према идеји сеобе и код преосталих Срба у турској Славонији. Међутим су и Турци били сада опрезнији и оштро су пазили на држање и на договоре српске. Они, који су били ближе граници, могли су са мање опасности да пребегну, али је кретање великих маса из унутрашњости било скопчано са највећом опасношћу, јер се велике гомиле народа нису могле кретати неопажено од Турака. Осим тога сеоба великих маса, у којој је било и мале деце и која је носила собом мноштво кућевних ствари и водила све своје домаће животиње, така сеоба није могла да се креће брзо и турска потерница без великог труда могла је да их стигне, те је пропаст бегунаца била сигурна. С тога су ове сеобе из унутрашњости Турске само тада могле да се остваре, кад аустријска војска зађе у Турску, да послужи као заклон Србима при њиховој сеоби.

Рано у пролеће 1598. преселила се једна група Срба са границе турске Славоније на аустријску страну. Привремено боравиште заузели су у околини Копривнице. Капетан Гргур Лајбахер предложи априла ове године ратном савету, да се подигне и поправи место Поганац и у њему да се населе ови Срби. Корист од ових досељеника српских увиђала је и штајерска влада, али јој је тешко падала исхрана њихова те се одборници штајерски обрате 20. априла надвојводи Фердинанду са изјавом, да је и њихова жеља, да се прибеси српски тако сместе, како би приволели и друге Србе на сеобу и тиме ојачали и проширили границу државну, али да не знају, како да подмире изванредне трошкове око пресељења и прехране Срба. С тога замоле надвојводу, да донесе привремено решење у овом питању, док сабор земаљски не повиси своту за ратне потребе.¹

У мају се догодила нова сеоба. Са овом другом групом износио је број досељених Срба у пролеће ове године на 500 душа. Пошто се у то време Херберштајн налазио у Грацу, његов заменик у заповедништву славонске границе Гргур Лајбахер замоли ратни савет за провијант за најновије досељенике. Ту молбу понови 4. јуна и надвојвода посла његову молбу хрватским сталежима с налогом, да они даду потребну храну српским ускоцима.²

Међу Србима у унутрашњости турске Славоније истицали су се угледом својим два Србина, Драгула-ага, који је имао велики утицај код Срба у околини Пакраца и Вучић-ага, који је стојао на челу Срба у околини Велике. Њих двојица се договоре да се са свим околним српским становништвом преселе у аустријску Славонију. Средином јуна 1598. пошљу они тројицу својих изасланика у Вараждин барону Херберштајну, који је дан пре тога приспео из Граца, где се бавио дуже времена. Изасланици, тројица одличних харамбаша српских, понудили су Херберштајну у име Драгула-аге и Вучић-аге, да заједно са целим околним народом српским пређу под власт аустријску и да освоје од Турака

¹ Lopašić, Starine XIX, о. с. стр. 70. У протоколу Windica под априлом 1598. пише: „Gregor Laybacher eracht ein Noturfft zu sein, für die heraus endtsprungnen vnd sich im copreinizer Poden aufhaltenden Wallachen Poganez erbauen zu lassen“.

² Lopašić, I. с. Под датумом маја 1598. налази се у протоколу Windica белешка: „Gregor Laybacher bericht nit allain wie die Wallachen bereit gluckhlichen heraus gelangt sein, sondern schleust beinebens auch ein, was ime von Khundtschafftern zue khomben-Bith den Wallachen die fur sy bedurfftige Profiant zu ue ordnen“.

градове Пакрац и Велику. Сви Срби, рекоше изасланици, од Саве па кроз цео цернички санџак заверили су се, да ће напустити Турке и служити хришћанима. Херберштајн напише 16. јуна писмо надвојвоткињи Марији, која је у Грацу заступала одсутног Фердинанда, опише јој преговоре са изасланицима српским, које је он предусретљиво примио, али је захтевао, да бар један од тих ага дође лично к њему, јер се боји преваре, сличне оној, коју учинише костајнички Срби. Херберштајн се надао, да ће сад пасти у руке аустријске и пожешки и цернички санџак те је молио надвојвоткињу, да му пошаље новаца, јер су оваки послови скопчани са великим новчаним издацима.¹

У градачком ратном савету налазило се чланова, који нису симпатисали са акцијом за досељавање Срба на аустријску страну. Надвојвоткиња Марија није умела да цени врсноћу и значај српских војника те ови саветници користећи се одсуством Фердинандовим наговоре надвојвоткињу, да ускрати дозволу за насељавање Срба на аустријској граници. Херберштајн није очекивао овакав одговор и био је очајан, кад га је прочитао. У новом поднеску своје од 23. јуна преклиње надвојвоткињу, да добро размисли о томе, смеју ли се ови јадни људи оставити на цедилу и у грозном положају сада, кад су се они већ решили на прелаз и чинили кораке у овој ствари. Турци би сигурно пре или касније дознали за те кораке њихове те би их свирепо казнили. Истина је да су Срби нестални, али нису бољи ни Мађари ни Хрвати, чим осете, да су Турци бројем надмоћнији. Кривица Срба ни код Клиса ни код Костајнице није била тако велика, као што то неки хоће да прикажу. Примете ли се сумњиви знаци у држању Срба, треба их населити подаље од границе и поступати с њима хумано и благо па ће они бити од користи по државу. Он се споразумео са Србима између осталог и о томе, како да се освоје тврђаве Пакрац и Велика. У тим тврђавама већина посаде састоји се од Срба те ће они отворити капије чим се аустријска војска приближи. Ако Аустрија касније и изгуби те градове, Срби, који једном пређу на аустријску страну, остаће овде, а то значи имати 1000 војника више. Пређу ли Срби на аустријску страну, изгубиће Турци своје најбоље пешачке чете и пограничне стражаре, који су до сада много помогли, да се одржи и утврди турска власт у овим крајевима.²

Међутим се вратио у Грац надвојвода Фердинанд, који одмах преузе у своје руке питање о пресељењу Срба. 1. јула позове штајерске сталеже да се одмах постарају за набавку хране оним Србима, који су пролетос досељени, јер ће их иначе турске аге одмамити натраг у Турску. Штајерска земаљска влада одазове се енергичном позиву надвојводе и 4. јула дозначи српским прибезима 3000 форината.³ У ствари понуде Драгула-аге и Вучић-аге обрати се надвојвода једном представком цару Рудолфу, опише му све користи од насељења Срба на аустријску границу и замоли од цара своту од 10.000 форинта за експедицију у Турску ради пресељења тамошњег српског становништва на аустријску страну. Одговор царев није сачуван, али је надвојвода већ 11. јула дао Херберштајну дозволу, да настави преговоре око пресељења српског. За овај мах му је послао 1000 форинта и саопштио му, да је затражио од цара Рудолфа даљу помоћ. Издао је налог, да се подигне и војни

¹ Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, I, Zagreb 1884. str. 266. — ² Lopašić, Spomenici, I, str. 266. — ³ Lopašić, Starine XIX, str. 70.

контингент Штајерске, Корушке и Крањске те ће се и та војска придружити Херберштајновим четама, кад се буду кретали у Турску по Србе.¹

Чим је добио надвојводино писмо, позове Херберштајн Драгула-агу за 18. јули у Иванић, а Вучић-агу за 19. јули у Крижевце. Ни један од њих не дође него послаше изасланике. Драгула-ага посла петорицу изасланика, међу њима харамбашу Петра из Субоцке. Ови изасланици позову Херберштајна да дође по Србе из пакрачке околине чим пре, јер Турци сумњају и оштро мотре на сваки покрет Драгулин. Вучићеви изасланици су баиш противно саветовали, да се још причека. Ускоро ће турске чете из Славоније поћи под Будим да га ослободе од опсаде, а кад се то догоди, онда ће Срби преостале Турке намамити у заседу и предати их Херберштајну, да их побије. Срба, који хоће да се преселе, има на 1000 кућа и међу овима се налази око 1200 добрих стрелаца. Изасланицима обећа Херберштајн у име надвојводе Фердинанда помоћ при сеоби, затим помоћ у храни после извршене сеобе и разне повластице. Тражио је од Срба да му предаду градове Пакрац и Велику и за предају тих градова обећао им је награду од 2000 талира. На растанку поклони изасланицима 90 талира. Споразумели су се, да сеобу одгоде за месец дана, а да би разбили турску сумњу, уговорено је, да Херберштајн пошаље једну чету у Турску, која ће похватати и повести собом у ропство неколико српских поглавица.²

Током августа одржавао је капетан иванићски Грасвајн везу са Србима у Турској. Неколико породица српских, које су становале у близини границе, договорише се с њима и пређоше на аустријску страну. У свему је прешло 146 душа.³ У септембру су све припреме биле готове и Херберштајн се крене у турску Славонију и допре до Церника, где се сукоби са четом од 2000 босанских Турака, те Турке потуче, а Церник заузме и поруши. Овога пута се Драгула-ага није придружио хришћанској војсци, али је Херберштајн ипак повео собом неколико српских фамилија, јер се у вези са његовим извештајем градачки ратни савет обраћа одборницима корушким и крањским у ствари исхране нових досељеника.⁴

У октобру је спроведена нова сеоба. Гроф Ђорђе Зрињски саопшти ратном савету, да се преселило нових 500 Срба и замоли, да се и овима даду олакшице као и пређашњима. Ратни савет одлучи, да сагради један кастел код Св. Крижа за досељене Србе и позове бана Ивана грофа Драшковића, да прискочи са својим кметовима у помоћ при изградњи тог кастела. Осим тога ратни саветници замоле цара Рудолфа, да изда привилегију досељеним Србима, а Штајерце, да опскрбе досељенике са провијантом.⁵ Сталежи се штајерски не одазваше овом позиву те над-

¹ Lopašić, Spomenici I, стр. 267. — ² L. c. — ³ У протоколу Windica налази се под августом 1598. ова белешка: „Obrist in Windischland von Herberstein, was ime der Oberhauptman zu Ibanitsch der Wallachen Heraus — Endtsprungung halber zugeschriben“, а под септембром 1598. пише: „Obrist in Windischlandt bericht, das 146 wallachische Personen für sich selbs herausendtsprungun vnd das er sein vorhabunde Raiss in des Feindts Dition furnemen welle“.

⁴ Под септ. 1598. налази се белешка: „Obrist in Windischlandt bericht sein Verrichtung vnder Zernikh vnd was sich bede Aga, der Dragula vnd Wutschitsch wegen ir vnd der irigen Heraus-Endtsprungung erbotten, auch wie sie sich vnder solcher verrichten Raiss gegen ine Obristen verhalten habe“ (Windica).

⁵ У протоколу Windica под датумом окт. 1598. пише: „Georg Graf von Serin bericht, das sich in die 50 Wallachen heraus begeben vnd eracht, solliche sowol als die vorigen mit dergleichen F eyhaitten zu begaben. Daneben auch der Baan ersuecht worden, zu Erpaung aines Casstels bei H. Greuz für abgedachte endtsprungnen Wallachen durch seine Vnderthanen guetten Beisprung vnd Hilff zu laissten. Vber das werden

војвода 31. августа наложи сталежима да морају дозначивати Србима провијант све дотле, док их заповедник славонске границе не уврсти у исказ крајинске војске.¹ Правни положај, који ће заузимати досељеници у аустријској Славонији, изгледао је у први мах неодређен те бискуп загребачки у октобру 1598. затражи од ратног савета, да се досељеници подвргну његовој управи. Ратни савет одговори бискупу почетком новембра, да су Срби подложни само обрштару славонске границе и ником више.²

Сеоба Драгула-аге обављена је почетком новембра. Херберштајнове чете прикупљале су се у Иванићу па се одатле кренуше према Пакрацу и пакрачкој околини. Уз пут много места спале и велики плен задобију те се са 350 Срба, на челу им Драгула-ага, врате из Турске натраг у Иванић. Херберштајн предложи ратном савету, да Драгулу постави за петрињског војводу и то војводство да се пренесе у Иванић. Ратни савет усвоји овај предлог.³ Као приликом свих досадањих сеоба било је и после досељења Драгула-аге и његових Срба прво питање о прехрани досељеника. Херберштајн замоли надвојводу Фердинанда, а надвојвода изда налог штајерским сталежима, да прискоче у помоћ са храном и новчаном помоћи досељеницима. Сталежи изађоше и овог пута Србима на сусрет, али у допису од 30. новембра замолише надвојводу, да и хрватским сталежима додели један део трошка, јер је Штајерска предузела на себе дужност да издржава војску, али није дужна да издржава и досељенике.⁴

Да ли се међу досељеницима српским налазио и Вучић-ага, сачувани споменици о томе не говоре. Свакако план, који су изасланици Вучић-аге и Драгула-аге утврдили са Херберштајном, није у свима појединостима изведен, јер су тврђаве Пакрац и Велика остале у турским

Ir Mayestät vmb ain geferttigtes Priuilegium fur mehrgedachte Wallachen gebetten“ Под истим датумом налази се и ова белешка: „Die von Steyer werden ersuecht, die jungst heraus endtsprungnen Wallachen zu profiandtirn. Hiebey auch was an Obristen in Windischlandt seines vndergebnen creuzerische Kriegsvolckhs Verrichtung in des Feindts Dition vnd Profiandtirung der Wallachen expediert woraen“.

¹ Lopašić, Starine XIX стр. 70.

² Под нов. 1598. пише у протоколу Windica: „Dem Herrn Bischof zu Agramb wirdet auf sein Anbringen pro re episse angedeut, was die heraus endtsprungnen Wallachen anlangt, das dieselben aine yeden Obrissten auf der windischen Gräz mit irem Gehorsamb vnd Aufsehen vnderworffen werden sollen. Dessen ist gedachter Obriss zur Nachrichtung erindert worden“.

³ У протоколу Windica забележено је о том питању: „Obrisst in Windischlandt bericht, was sein vndergebnes, Khriegs Volckh, so von Ibanitsch aus in das Feindts Dition verraist, zu Pagkh iz vnd derselben Enden allentalben aussgericht, wieuill Döffer in Prandt gesteckht vnd was fur Peuten bekomben worden sein. Item wieuill der Wallachen herausendtsprungnen. Darauf berichten die von Steyer, das sy gedachten Wallachen die v n innen begerte Profiandt hi furo nit raichen khonden“. Каснији извештај Херберштајнов забележен је овим речима: „Herr Obrisst in Windischlandt berichtet, wie es sich mit des Tragula Aga Herausentsprungung halte vnd zugleich vnder demselben dem Feindt für Schaden zuegefuegt worden, dazugleich widermalen in die 360 Wallachen herauskommen, rath, weillen er sonsten derzeit kain Gegenhait wisse, ime ain Woiuodschaft zu Perinia einzuraumen vnd damit heruber auf Ibanitsch zu transferieren, von da auss solchen Fleckhen Pettrinia im Fall der Nott jedesmals könde beigespungen werden, also auch die vbrigen Wallachen, welche kain Profiandt mehr hetten, biss sy kunfftig was anpaueten, mit noch mehrer Profiant vnd Gellthulf also zu halten, dass sy bei guetten Willen verbleiben, weillen sich sonderlich der Tragula Aga erbotten hette, das Haus Gemico Eur furstlichen Durchlaucht in kurzen in die Handt zu bringen. Darauf ist ime ain Resolutio eruolet vnd vnder andern beuolchen worden, edachten Dragula aine Voyuodtchafft zu Ibanitsch einzuraumen vnd die andern Wallachen sei er Disc etion nach vnderzubringen“.

⁴ Lopašić, Starine XIX стр. 70.

рукама. Драгула-ага добио је војводски чин, а о Вучићу нема никаква спомена. Тих дана, октобра 1598, упражњено је још једно војводско место, смрћу Ивана Пејашновића. По предлогу Херберштајнову постаљен је у новембру о. г. за новог војводу Иванов син и то ради очевих заслуга.

Борба око привилегија за славонске Србе (г. 1599).

Више савремених докумената истичу и наглашавају, да су свима сеобама Срба у аустријску Славонију претходили дуготрајни преговори, наговарања и обећавања. Погранични заповедници у име надвојводе, а овај у име цара додали су обећања, да ће Срби на аустријској страни бити слободни, да неће морати служити спахијама ни другим поседницима земље. Међутим чим су Срби прешли на аустријску страну и заузели пуста земљишта, појављивали су се законити господари тих земљишта и тражили су од Срба, да им врше кметовске дужности, тј. да им дају десетину и да им роботају. Погранични заповедници су устајали у одбрану Срба досељеника и доказивали су, да Срби имају као граничарски војници само њих да слушају и само под њихову јурисдикцију да спадају. Поседници земљишта нису доласком Срба ни у колико оштећени, јер то земљиште ни до сад није доносило никакве користи својим господарима.

Срби су одмах после пресељења захтевали, да се њихов положај регулише царском одлуком, тражили су, да им се према обећању, које су приликом сеобе добили, цар Рудолф изда привилегије. Надвојвода је са своје стране препоручио молбу Срба и иначе се живо заузимао, да изради код цара обећане повластице. Крајем децембра 1598. већ је ово питање у начелу било решено и издат је налог угарском секретару у Прагу, да састави формулар тих привилегија.¹ Овај није знао ништа подробније о Србима те се преко секретара надвојводе Фердинанда, Тобије Фишера, обрати 28. децембра 1598. на барона Херберштајна с молбом, да му саопшти, у којим градовима и местима, у којој жупанији и у ком броју живе ти Срби, који имају привилегисан положај. Херберштајн се у јануару 1699. налазио у Грацу те 21. јануара одговори на горња питања опширном преставком, упућеном надвојводи. Срби нису насељени, вели Херберштајн, по кастелима и варошима, него на пустој земљи на граници аустријско-турској, на којој нису становали ни хришћани ни Турци. Српски досељеници су дошли после дугог наговарања и уз изрично обећање, да ће на аустријској страни бити ослобођени од сваког робота, десетка спахијама и од друге кметовске службе, да ће бити потчињени једино граничарским заповедницима и да ће им бити једина дужност да бране границу државну од непријатеља. Та обећања давали су Србима, како Херберштајн отворено признаје, погранични заповедници, а гарантирао им је и надвојвода својим декретима уз обећање, да ће о свему томе после обављеног досељења добити привилегију од цара. Међутим чим су досељеници дошли и населили се на пуста земљишта аустријске границе, појавише се легитимни власници тог земљишта са захтевом, да им Срби врше кметовску службу као својим земаљским господарима. Ове спахије на челу са баном грофом Ивановом

¹ Под датумом децембар 1598. налази се белешка: „Thobias Vischer be icht, das de endts-rungnen Wallachen Priuileg m nun ehr in der Expedition seye, alla n begert e bericht zu werden, diehenigen Articl vnd Punct zu verassen vnd zu vber-schikken, weliche in solich Priuilegio zu inseri en nottwendig“ (Windica).

Драшковићем и загребачким бискупом Николом Степанићем Селницким настоје да осујете давање привилегија Србима, али се на њих не треба освртати. Те спахије нису ни до сад имале од тог земљишта никакве хасне, а од уступања тог земљишта Србима имаће велику корист држава, јер ће јој ојачати граница. Ако би Србе гонили на послушност спахијама, они би побегли натраг у Турску и нови се не би хтели досељавати. С тога Херберштајн замоли надвојводу, да према својим декретима прискочи њему, као трактанту (уговарачу) при сеобама српским, у помоћ, да осујети настојања славонских сталежа и изради издавање привилегија досељеним Србима. Срби станују у Ровишћу и околини, у жупанији крижевачкој, у Поганцу и околним местима у вараждинској, и у Св. Крижу и околини у загребачкој жупанији. На броју их има око 3000 душа и за сигурност њихову саграђени су кастели.¹

¹ Међу актима Prager Hof-Kriegs-Rath под бр. 142 налази се у бечком ратном архиву писмо Херберштајново од 21. јануара 1599. Садржина његова гласи: „Von Euer fürstlichen Durchlaucht ist mir noch im verwichnem Jahr vom 28. Decembris ein genediges Beuelchsch eiben sambt ei em Einschluss von Thobias Vischer Euer fürstlichen Durchlaucht Rath vnnnd Agenten zu Praag zu komen, auss welchem ich souill verstanden, das gedachter Vscher wegen der herausentsprungnen Wallachen vnnnd Erlanung irer Freyheiten bey der römischen kayserlichen Mayestät die Sachen so weit gehabt, dass sie Vertigung derselben dem zu Prag residierenden hunngerischen Secretario anbeuohlen worden dabey ime dann auch fürnemblichen zu wissen von nötten sey, in welchem Comitatu oder Territorio, auch in welchem Anzahl, in welchem Castello, Märkht, Städt oder Fleckhen diejenigen Wallachen angesetzt sein worden. Dieweill aber Euer fürstlichen Durchlaucht genedigist vorhero wolbewusst, das diesselbigen weeder in Castellen, Märckhten oder Städten eingelegt, sonder da sie nach lennger Hanndt Tractati n heraus persuadirt, sein dieselben in das oede Lannd zu Erweiterung der Grannizen gelegt, ihnen auch an vn erschidlichen Orten zu irer mehrern Versicherung Castellen erbauet vnd mit denen Grainnz — dienstlichen be etzt worden, welche Orte zwar von viellen Jahren auch noch in aufrechten Standt vnter das Banath in Windsehlaidt gehert, aber laider hernach zu solcher Wussten worden, dass sich weder Christen noch Türggen derselben gebraucht oder gebrauchen khindten, sonsten möchten dieselben Orth in unterschiedliche Comitatus gerechnet werden, alls Rauischkia vnter dem Comitatum Creuz, Paganecz, vnnnder dem Comitatum Warassdinn vnnnd Heilig Creuz vnter dem Comitatum Agram, welcher wegen souill ich bericht, dass dem Wahn vmb Bericht zugeschrieben worden sey, solche vornn ime wol mag erkundiget werden, welcher Bericht doch vielleicht zu diesem Priuilegio aus denen Vrsachen nit woll dienstlichen se n möchte, dieweill alberaith ir viel sich bearbeiten, damit sie diese Pribeggen zu Vnderthanen haben vnd in irem aigen Nutz gebrauchen möchten, dieweill aber dieselben Erhandlung fürnemblichen aus Beuelch der römischen khayserlichen Mayestät vnd Euer fürstlichen Durchlaucht beschehen, sie auch durch dieses Mittel der erlanngenden Freyhait dem Türggen aufg stannden vnd sich daher begeben haben. Alss woll Euer fürstlichen Durchlaucht dieselben auch zu dero Herauskhunfft interim bis zu Richtigmachung des gefertigen Priuilegi mit einem genedigsten Decreto versehen vnd darinnen sie soweit begabt haben, das sie alles Diennstbarkhaiten oder Herrschafften unnderworfen sein sollen. Demselben Decreto nun gemäss wirdt auch meines Erachtens die Freyheit gestöllt seinn iessen, dann do sie vielleicht im widr gen von denenjenigen, welche sich des Territorii (als ob es inen vor alter gehörig) ruehmen thun, geplagt vnnndt mit solcher beschwörlicher Diennstbarkeit alls mit Raichung Diennstzehenndts vnnnd Robath gestaigert werden solten, so möchten sie vielleicht baldt widerum gezwunglich zum Abfall gedrungen werden, alss wol es auch immediate wider die Tractation vnnnd Euer fürstlichen Durchlaucht gegebenes Decret were, welches auch alsdann bey denjenigen, deren nit in geringer Anzahl sein, sich herauszugeben, ein grosses Bedennckhen machen wurde vnd dieweill das gemaine dem Priuato in Allweg fürzuziehen, so werden diejenigen, welche die Bribeggen wegen oberzehler Praetension zu Vntnerthanen erzwinngen wöllen (do sie doch dieser öden oder verwusten Gueter in kheinerley Weiss noch Weg geniessen oder sie besetzen vnnnd fruchtbar machen khünnen) sonnder derselben sowol alls hieuor enndtraten muesen, als wol auch dieses Priuilegium der römischen khayserlichen Mayestät als Khönig in Hungern in dero Einkhomen vnnndt winndtischen Contribution im Wenigsten nichts endtzozen wurde oder

Највише се заузео да осујети давање привилегија славонским Србима бискуп загребачки Селницки. Знајући, да је надвојвода Фердинанд наклоњен српским досељеницима, Селницки управи у јуну 1599. једно писмо у Праг на цара Рудолфа те му исприча, како су се Срби доселили из Турске и настанили се на добрима загребачке бискупије. Сада је за извесно дознао, да цар хоће тим Србима да даде привилегије, да их ослободи од свих терета и од сваке послушности према загребачком бискупу и с тога моли цара, да не чини то, да не даје Србима никаква права, која би крњила бискупово власништво над тим земљиштем и бискупова права као поглавара католичке цркве у оним крајевима. Ако Срби хоће да поседују и обрађују ону земљу, нека признаду бискупа за свог земаљског господара, а ако имају у том погледу каквих посебних жеља, нека се и у тој ствари обрате на њега па неће остати несаслушани.¹ Идућег месеца понови бискуп молбу цару Рудолфу. Срби су се, вели, населили на бискупском добру Св. Крижу, али кад је он покушао да убере од њих десетину, спречио га је у томе барон Херберштајн.²

Цар Рудолф пошаље 12. јула оба писма бискупова надвојводи у Грац са упутством, да изађе на сусрет жељи бискупа Селницког. Међутим је и бискуп дознао, да је цар поверио надвојводи да реши овај спор те се 27. августа обрати надвојводи с молбом, да потчини бискупској јурисдикцији све оне Србе, који се настанише на поседима бискупије, у Св. Крижу и другим иванићским бискуповим добрима, јер је бискуп с тога и притекао у помоћ при изградњи Калника и Св. Крижа, што је рачунао, да ће у Србима добити кметове.³ Али надвојвода остаде непопустљив. У одговору свом од 7. септембра 1599., посланом цару Рудолфу, изјави надвојвода, да је он наклоњен загребачком бискупу и да би он пре настојао, да права бискупије прошири него да их окрњи, али оно, што тражи бискуп, немогуће је дати. Срби су прешли овамо после дугог наговарања и преговарања и тек на темељу децидираног обећања, да неће бити никоме подложни осим заповеднику славонске границе. Ако би им се сад натуриле кметовске дужности, они би били принуђени да се врате у Турску те би постала највећа опасност за Аустрију, јер су на овој страни познали прилике и путеве. Ово земљиште, на коме су се Срби населили, лежало је више од 40 година пусто и ни од кога не обрађивано. Бискуп ништа не губи са насељењем Срба на том пустом земљишту те његове захтеве треба одбити тим пре, што он ни онако није ништа допринео за трошкове око сеобе и за провијантирање српских досељеника.⁴

Досељавање Срба у аустријску Славонију год. 1599. и 1600.

Заузимање барона Херберштајна и надвојводе Фердинанда за досељене Србе и привилегисање њиховог положаја створило је добро расположење спрам Аустрије међу Србима, који остадоше у Турској.

einiges Praejudicium auf sich hette, sonnder vielmehr die Manschafft an diesen Graintzen gemehrt vndt dem Feindt desto leichter Abbruch beschehen khundte. Derowegen dann auch Euer fürstlicher Durchlaucht bey der römischen kayserlichen Mayestät sich gehorsambist dahin bewerben werden, damit auf diese Wallachen, deren in die dreytaussend Seelen nunmehr sein möchten, dieses Priuilegium obuermeltermassen möge erlangt vnd diejenigen, welche vmb aignes Nutzen willen die Sachen zu uerhindern vermeinen, abgewiesen werden. Daran erzaigen Euer fürstliche Durchlaucht denen armben Leuthen ein sonndere Gnad, mir aber als Traktanten ein genedigisten Beystandt, als wol es auch der gannzen Grainizen in Gemein zu Nutz vnd Wolfarth geraichen thuet*.

¹ Lopašić, Spomeni. i, I, стр. 269. — ² О. с. стр. 270. — ³ О. с. стр. 270. и 271. — ⁴ О. с. стр. 272.

Овај покрет Срба није био локалног значаја; он се није ограничио само на турску Славонију него се је проширио по свима крајевима где Срби живе. Но док су акције Срба у унуграшњости Турске и планови њихови за ослобођење од Турака остали без видљивих и стварних последица, Срби у турском делу Хрватске и Славоније били су у положају да остваре своју тежњу, да се ослободе испод турског господства сеобом у хришћанску Аустрију. Везе Срба са аустријске и са турске славонске границе одржавале су се непрестано, а тако исто и тајна договарања аустријских пограничних заповедника и српских изасланика из Турске. Чекао се само подесан тренутак па да и други Срби у турској Славонији по примеру њихових већ пресељених сународника пређу у аустријски део Славоније.

У септембру 1599. упадне Херберштајн са свима својим четама у турску Славонију и упути се према Пожеги. Уз пут су излазили на друмове и приступали Херберштајну многи Срби, молећи га, да их ослободи из ропства турског и да их собом поведе. Херберштајн им је саветовао, да се задржавају ту у близини друма па ће их он у повратку са свог похода против Пожеге повести собом. Међутим су му калаузи саветовали из више важних узрока, да се не враћа тим путем те Херберштајн опустошивши целу околину пожешку врати се другим путем. И на овом путу му се придружило неколико српских породица са марвом њиховом. Тек што се чете Херберштајнове вратише у Иванић, приспеше тамо изасланици оних Срба, на које је Херберштајн наишао на путу према Пожеги и молише Херберштајна, да их не остави у рукама неверника него да пошље чете, које ће их извести из Турске. Херберштајн је знао да ће тешко ићи са провијантирањем и желио је, да се сеоба одгоди до идуће жетве, али је положај ових Срба постао опасан те се није могло одгађати него је крајем септембра послао иванићске чете са 300 војника из крижевачке капетаније, да доведу Србе. 2. октобра вратиле су се срећно аустријске чете и довеле су 955 Срба у 120 породица, које су повеле собом на 3000 комада марве. У Турској су ови Срби становали у селима: Рогуљи, Богданићу, Расочки, Џаферагиници, Бенковцу, Боровцима, Кукуњевцу, Гају, Раковчанима, Дезановцу, Пустоселу, Смрдинцима, (Zsmertinci), Богичевићима, Медарима, Драгалићима, Бршљаници и Белој Стени. Сва ова села спалили су Срби при поласку тако, да је Церник остао крајња гранична тачка турска.¹

Чим су српски досељеници приспели на аустријску страну одмах замолише, да их опскрбе са провијантом и да оне, који су за оружје, узму у службу. Херберштајн извести 5. октобра о овом надвојводу и замоли га, да поради код штајерских и славонских сталежа за издржавање прибега. Већ 6. октобра наложи надвојвода штајерским сталежима, да се старају за провијант досељеним Србима, док се један део од њих не узме у најамничку службу и плату. Сталежи се одазваше надвојводином позиву, али не у довољној мери те је надвојвода био принуђен да у више пута понавља свој налог. Досељеници су у Вараждину примали жито, које су им слали Штајерци, а из Птуја су добили у новембру 1000 четврти (врста мере) проса.²

Крајем јануара 1600. године обављена је нова сеоба. Српски војвода Павлић наговори копривничког великог капетана Албана Грасвајна, да упадне са четама у турски део Славоније. Доказивао му је, да је сад најбоља прилика за четовање по околини Слатине и за робљење турских села између Вировитице и Брезовице. Грасвајн опреми чете и

¹ Лорачић, Starine XIX, стр. 71. — ² О. с. стр. 72.

крене се 27. јануара по снегу према Слатини. На ову варошицу напао је ноћу, кад је све спавало, те ју је спалио. Ухватио је живог Муратагу. У појединим кућама су се Турци очајнички и храбро бранили и радије су изгинули и изгорели него да се предаду. Марве отеше на 1500 комада и спалише села Вукичицу, Михољац, Миљено, Бистрицу и Мединце. Срби, који су становали у тим селима и који су се одмах придружили Грасвајну и давали му упутства у овом походу, пређоше на челу са својим кнезом Рајком (?) Цветиновићем на аустријску страну. Већ 3. фебруара налазио се Грасвајн у Копривници и тог дана напише Херберштајну извештај о овом походу. Херберштајн обавести надвојводу, који наложи 7. фебруара Штајерцима, да провијантирају ове најновије досељенике српске.¹

Последња у низу ових сеоба Срба из турске у аустријску Славонију обављена је у мају 1600. године. На позив Срба кренуо се крајем априла иванићски капетан Гаупар Глајспах са четама иванићске и петрињске капетаније у турску Славонију. Експедиција је трајала око три недеље и свршила се сеобом Срба из ових села: Кусоња, Дерезе, Шумечића, Кршике, Бубовја, Цикоте, Пергомеља и Граховљана. Било је 100 породица са 828 душа, од којих је било 309 за оружје. На челу ових Срба стојао је харамбаша Драгић. Глајспах пошље 13. маја Херберштајну поименичан попис кућних старешина и означи број чланова у свакој породици. Највећа породица бројала је 25 душа, а најмања 2 душе; највише је било породица са 9--10 чланова. Трећина досељених Срба (238 душа) насељена је по њиховој жељи код својих сродника у Ровишћу, 161 момка узео је Глајспах себи на службу у град Иванић, а њих 432 са харамбашом Драгићем и старцем Богданом настанише се око Иванића, где су помагали при изградњи иванићске тврђаве.² Херберштајн се одмах обрати градском ратном савету с молбом да снабде провијантом и ове досељенике, а ратни савет изда у јуну 1600. године Штајерцима налог у том смислу.³

Са овом сеобом завршено је досељавање Срба из турске у аустријску Славонију. Аустрија је постигла што је желела: ојачала је своју и ослабила турску границу, те је онемогућила турским четама, да некажњено нападају и пљачкају аустријску Славонију. Нове сеобе нису ни подузимане, јер су се Срби у Турској налазили удаљени од аустријске славонске границе и прекинуте су биле везе с њима, те би досељавања њихова била скопчана са великим трошковима и са великом опасношћу.

Проф. др. Алекса Ивић.

¹ Lopašić, о. с. стр. 7.. У протоколу Windica под датумом фебр. 1600. налази се белешка: „Die in Steyer werden auf des Alben Grässwein einkombnes Schreiben ers echt, auf der heraus endtsprungnen Walachen Profiantirung gedacht zu sein vnd dem Khriegs-Volkh auf der windischen Gräniz ain ergäbiges Furlehen raichen zu lassen“. Затим под истим датумом: „Zacharias Schmidt bericht die Beschaffenheit des Hirsch, so nach Warassdin auf die endtsprungnen Wallachen gefuert werden soll vnd desselben Vncossten“.

² Lopašić, Starine XIX, стр. 73.

³ У овој ствари сачувано је неколико бележака у протоколу Windica. Под датумом јуна 1600. пише: „Den Herrn Verordneten in Steyer wirdet des Obristen in Windischlandt Herberstein der Wallachen Profiantirung anlangend vmb ir gehorsamb rätlich Guetachten eingeschlossen“, затим под истим датумом: „Ludwig von Dietrichstein Freiherr würdet gebetten, Zachariasen Schmidt die zu Fortfurdung des Hirsch für die Wallachen auf den windischen Gräni: bedürfftige Verlag darzu geben vnd zu uerordnen“ и нешто касније: „Obrist in Windisch andt bericht des Khriegs-Volkhs derselben Gräniz Verrichtung, was gestalt der Flekken Zernikh sambt andern Dörfern in Prandt gestekht fur Peutten bekomben vnd wie vill Wallachn mitheraus gebracht worden sein“.